

РОЗДІЛ 4 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК 327(52)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.35.27>

РОСІЙСЬКЕ ВІЙСЬКОВЕ ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ ЯК ФАКТОР ЕВОЛЮЦІЇ ЯПОНСЬКОЇ БЕЗПЕКОВОЇ СТРАТЕГІЇ В АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ

THE RUSSIAN MILITARY INVASION OF UKRAINE AS A FACTOR IN THE EVOLUTION OF JAPANESE SECURITY STRATEGY IN THE ASIA-PACIFIC REGION

Іванець Т. М.,*кандидат політичних наук,
завідувачка кафедри філософії та соціології
Маріупольського державного університету*

Статтю присвячено аналізу того впливу, який мало російське військове вторгнення в Україну на структуру загроз та японську безпекову стратегію в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Традиційно безпекова стратегія Японії в регіоні передбачала орієнтацію на союз зі стратегічним партнером (Сполученими Штатами Америки) та побудову системи взаємозв'язків з усіма країнами регіону як альтернативу посиленню Китаю. Ця стратегія спиралася на два основні принципи: відмова від конфронтації та пріоритет економічних інтересів над всіма іншими. Подібної стратегії Японія дотримувалася і щодо російської агресії в Україні 2014 року, що проявилася в відмові підтримати антиросійські санкції та продовження співпраці з РФ. Доведено, що повномасштабне вторгнення в Україну повністю змінило відношення Японії до українського питання, бо загроза союзу Росії та КНР відійшла на другий план на тлі виникнення прецеденту щодо зміни статус-кво в межах чинної міжнародної системи в односторонньому порядку за допомогою сили. Досліджено структуру та обсяги японської допомоги, особливості сприйняття цієї допомоги з боку японського суспільства, характерні риси порушення архітектури регіональної безпеки в Азії та формування трикутника загроз в регіоні (КНР, КНДР та РФ). Проаналізовано японські безпекові документи, які було оновлено 16 грудня 2022 року: «Стратегія національної безпеки», «Стратегія національної оборони», «Програма укріплення оборони», визначено основні їх нововведення, зокрема внесення принципу контрудару, який передбачає модернізацію технічної складової Сил самооборони. Визначено, що нова безпекова ситуація, що склалася в регіоні, змусила японський уряд взяти курс на активізацію співпраці в межах чинних союзів, та проаналізовано «Концепцію вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» (FOIP) 2023 року.

Ключові слова: Японія, національна безпека, регіональна безпека, АТР, трикутник загроз (Росія, Китай, КНДР), війна в Україні, японська допомога.

The article analyzes the impact of the Russian military invasion of Ukraine on the threat structure and Japanese security strategy in the Asia-Pacific region. Traditionally, Japan's security strategy in the region has been focused on an alliance with its strategic partner (the United States) and building a system of relationships with all countries in the region as an alternative to China's rise. This strategy was based on two main principles: the rejection of confrontation and the priority of economic interests over all others. Japan pursued a similar strategy in relation to the Russian aggression in Ukraine in 2014, which manifested itself in its refusal to support anti-Russian sanctions and continued cooperation with Russia. It is proved that the full-scale invasion of Ukraine completely changed Japan's attitude to the Ukrainian issue, as the threat of a Russia-China alliance faded into the background against the background of a precedent for changing the status quo within the current international system unilaterally by force. The structure and scope of Japanese assistance, the peculiarities of the perception of this assistance by the Japanese society, the characteristic features of the disruption of the regional security architecture in Asia and the formation of a triangle of threats in the region (China, DPRK and Russia) are studied. Japanese security documents, which were updated on December 16, 2022, are analyzed: "National Security Strategy", "National Defense Strategy", "Defense Strengthening Program", and their main innovations are identified, in particular, the introduction of the principle of counterattack, which provides for the modernization of the technical component of the Self-Defense Forces. It is determined that the new security situation in the region has forced the Japanese government to take a course to intensify cooperation within existing alliances, and the author analyzes the "Free and Open Indo-Pacific Concept" (FOIP) 2023.

Key words: Japan, national security, regional security, Asia-Pacific region, threat triangle (Russia, China, DPRK), war in Ukraine, Japanese aid.

Постановка проблеми. Повномасштабне російське вторгнення в Україну у лютому 2022 року стало викликом не лише для нашої держави, але й для всього міжнародного порядку, який сформувався після завершення холодної війни. Порушення Росією статус-кво, який існував

в сучасній системі міжнародних відносин, викликав занепокоєння не лише у країн Європи та неєвропейських членів НАТО, але й у держав з інших регіонах. Подібна спроба зміни територіального устрою силовим шляхом створювала прецедент для інших держав, які мали територіальні претензії до сусідів та претендували на посилення власного впливу в регіоні та світі. Зазначена загроза актуалізувалася і для азійського регіону (перш за все, з боку Китаю, Північної Кореї і, знову ж таки, Росії), змусивши Японію по-новому подивитися на свою безпекову стратегію та оборонну політику, переоцінити структуру загроз та взяти курс на реформування всієї безпекової сфери й активізації міжнародної співпраці з країнами-однумцями в цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Безпекова політика Японії являється об'єктом вивчення багатьох сучасних науковців, серед яких Дж. Пурнendra, А. П. Ліфф. В контексті загального зовнішньополітичного курсу безпекові питання аналізували Г. Гук, Дж. Гілсон, К. Хьюз, Х. Добсон, регіональний вимір безпеки досліджували Ф. Фукуяма, Н. Карпчук, А. Моренчук, А.-мол. Моренчук. Економічним складовим регіональної безпеки приділено увагу в працях К. Пда, Т. Іванець, Н. Гаврилової. Роль російського військового вторгнення в Україну в контексті трансформації підходів японського керівництва до питань національної, регіональної та глобальної безпеки також вже знаходять відображення в науковій літературі. Так, вплив китайського фактора на реакцію Японії щодо подій в Україні досліджував Дж. Браун, трансформаційні процеси в японській безпековій доктрині після 2022 року аналізували М. Мохоні, Г. Домінгас, змінам, внесеним в стратегічні безпекові документи Японії, приділено увагу в працях таких дослідників як Н. Йошіхіде, Н. Хома, вплив цих змін на загальну архітектуру регіональної безпеки окреслено Т. Хідеші, Ф. Л. Меранером.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання впливу російського повномасштабного вторгнення на трансформацію структури загроз в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні на сьогодні не знайшло достатнього висвітлення в науковій літературі.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати, чому та яким чином російське повномасштабне військово вторгнення в Україну у 2022 році змінило структуру загроз та вплинуло на еволюцію безпекової стратегії Японії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно безпекова стратегія Японії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні передбачала, з одного боку, орієнтацію на союз зі стратегічним партнером – Сполученими Штатами Америки, з іншого –

побудову системи взаємозв'язків з усіма країнами регіону як альтернатива посиленню Китаю. Подібного зовнішньополітичного курсу Японія дотримувалася починаючи з 1945 року. Він базувався на двох основних принципах: відмова від конфронтації та пріоритет економічних інтересів над всіма іншими (зокрема геополітичними, гуманітарними тощо) задля недопущення повної орієнтації будь-якої країни регіону на КНР та формування стратегічного альянсу. Як приклад даної політики можна навести неухильне зростання економічної співпраці Японії та країн АСЕАН, починаючи з періоду створення цієї організації, яка з кожним роком не лише розширювалася, але й в якісному плані виходила на більш високий рівень [1].

Ця стратегія сприяла тому, що керівництво Японії усілякими способами намагалось уникати від приєднання до санкцій проти третіх держав. Подібну ситуацію ми можемо прослідкувати на прикладі подій в Україні 2014 року (анексія Криму та військово вторгнення на Сході). Японський уряд дуже обережно віднісся до санкцій проти Росії. Тогочасний прем'єр-міністр С. Абе дотримувалася позиції, що ізоляція Росії, зокрема за допомогою санкцій, призведе до її повної переорієнтації на Китай, що матиме наслідком посилення китайського впливу в регіоні [4], а посилення Китаю Японія завжди визначала основною загрозою як регіональній, так і власній національній безпеці. Саме цим багато в чому обумовлено подальшу розбудову економічної співпраці між Японією та РФ, розвиток перемовного процесу щодо врегулювання питання Курил та потенційного підписання мирного договору між двома країнами (який після Другої світової війни так і не був підписаний) в період з 2014 року до початку 2022 року, не дивлячись на те, що стратегічний партнер Японії – Сполучені Штати Америки – демонстрував доволі послідовну антиросійську позицію.

Однак повномасштабне вторгнення РФ в Україну у 2022 році змусило Японію повністю змінити своє відношення до цього питання. Загроза союзу Росії та КНР відійшла на другий план порівняно з виникненням прецеденту щодо зміни статус-кво в межах чинної міжнародної системи в односторонньому порядку за допомогою сили. Виникла небезпека того, що даним прецедентом можуть скористатися інші регіональні гравці (такі як КНР та КНДР), зробивши спробу силової зміни територіального статусу, що становитиме безпосередній виклик для безпеки японської держави. Тому реакція японського керівництва щодо російського повномасштабного вторгнення в Україну була надзвичайно швидкою. Вже 24 лютого 2022 року прем'єр-міністр Японії Фуміо Кісіда заявив журналістам: «Напад Росії підриває основні засади міжнародного порядку, який ніколи не терпить

односторонніх змін статус-кво силою, тому ми рішучо засуджуємо Росію» [6].

В якості підтвердження своєї позиції Японія не лише приєдналася до американських та європейських санкцій, але й почала активно надавати українцям допомогу. У 2022 році Японія виділила Україні 600 мільйонів доларів фінансової підтримки та 200 мільйонів доларів в вигляді гуманітарної допомоги [5], 20 лютого 2023 року було оголошено про додаткову допомогу в розмірі 5,5 мільярдів доларів, на початок грудня 2023 року японська допомога вже сягнула позначки 7 мільярдів доларів, а на саміті G7 6 грудня 2023 року Фуміо Кісида оголосив про надання ще 4,5 мільярда доларів допомоги Україні (з них 1 мільярд – на придбання генераторів та здійснення розмінування територій, 3,5 мільярда – на фінансування кредитних гарантій позик, наданих Світовим банком Україні) [3]. Також унікальним є те, що крім фінансової та гуманітарної підтримки, японська держава надала українцям дрони-розвідники та певні види нелетальної оборонної техніки – це був перший випадок, коли Японія надала військову допомогу країні, яка перебуває в стані військового конфлікту [4].

Подібна стратегія уряду була підтримана з боку японського суспільства. Згідно до опитування, яке було проведене інформаційним агентством Кьодо навесні 2022 року, 86% японців виказали підтримку санкціям проти Росії. Станом на жовтень 2023 року лише 5% респондентів заявило, що ставляться до Росії дружньо – це найнижчі показники, починаючи з 1978 року, коли вперше було проведено опитування громадської думки щодо ставлення до Росії [4].

В цих умовах, коли стало зрозумілим, що Японія почала відходити від своїх традиційних принципів щодо реалізації зовнішньополітичної та безпекової стратегії в регіоні, виникла необхідність сформувати нову концепцію та визначити нові принципи та орієнтири, особливо з урахуванням того, що 2022 рік відзначився зростанням рівня напруги в АТР.

У цей час вже стало остаточно зрозуміло, що співпраця Росії та Китаю виходить на новий стратегічний рівень. Це проявилось як в політичних заявах (наприклад, в спільній заяві КНР та РФ від 04 лютого 2022 року говорилося, що дружба між цими країнами не має кордонів), так в спільній демонстрації сили (збільшення кількості військових навчань КНР та РФ неподалік Японії, проліт двох китайських бомбардувальників Н-6 та чотирьох російських бомбардувальників Ту-95 в травні 2022 біля японського архіпелагу). На тлі зростання регіональної нестабільності активізувалася і Північна Корея. 2022 рік став рекордним за кількістю випробувань північнокорейських ракет (37 випробувань), а 4 жовтня 2022 року (вперше починаючи з 2017 року) КНДР запустила балістичну ракету середньої дальності над Японією [8].

Таким чином, на тлі повномасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 році відбувається порушення архітектури регіональної безпеки в Азії – оформлюється трикутник загроз (КНР, РФ, КНДР), який спонукає Японію переглянути власні усталені підходи до питань національної та регіональної безпеки. У рамках свого виступу на безпековому форумі «Діалог Шанглі-Ла» в Сінгапурі 10 червня 2022 року Фуміо Кісида заявив «Сьогодні Україна, завтра може бути Східна Азія». В продовження цієї тези уряд Японії 16 грудня 2022 року затвердив три оновлених документи, які визначають безпековий курс японської держави: «Стратегія національної безпеки», «Стратегія національної оборони» (замінила «Керівні принципи програми національної оборони»), «Програма укріплення оборони» (замінила «Середньострокову програму оборони 2018 року») [10].

І хоча в рамках оновленої стратегії пріоритетні формати забезпечення безпеки збереглися (укріплення національної оборони, співпраця в рамках американо-японського союзу, співробітництво з країнами-однодумцями), однак передбачалася їх більш активна реалізація. Перш за все, це стосувалося пункту щодо національної оборони. В умовах активізації ракетної загрози в регіоні, особливо балістичної, до стратегії національної безпеки було додано пункт про можливість застосування контратаки по території агресора, а не лише традиційне використання систем протиракетної та протиповітряної оборони для захисту японської території. Тобто якщо відбувається напад на Японію із застосуванням балістичних ракет, Сили самооборони мають право організувати контратаку, якщо наявні наступні три умови: напад або здійснено, або він є неминучим; немає іншого способу зупинити цей напад; застосування сили має бути обмежене необхідним мінімумом [11].

Внесення принципу контрудару до стратегії національної безпеки передбачає модернізацію технічної складової Сил самооборони. В «Програмі укріплення оборони» передбачено, що з метою створення умов для контратаки та здійснення превентивного удару передбачено оздоблення Японії гіперзвуковими ракетами великої дальності до 2 тисяч кілометрів (а до 2030 року – до 3 тисяч кілометрів), які зможуть досягнути Північної Кореї та східних районів Китаю. Також заплановано розширення радіуса дії ракет «Туре 12» (наразі він становить лише 200 км) та придбання американських крилатих ракет «Томагавк» радіусом дії до 1,6 тисячі кілометрів. Серед переліку військових закупівель на 2023-2027 роки позначено ракети-перехоплювачі для протиракетної оборони, ударні й розвідувальні безпілотні апарати, обладнання супутникового зв'язку, малопомітні винищувачі-бомбардувальники, гвинтокрили, підводні човни, військові кораблі та транспортні літаки тощо [2].

Подібний курс передбачає значне збільшення видатків на оборону. В оновлених стратегічних документах було зафіксовано, що до 2027 року ці видатки мають зрости майже на 60% – до 2% ВВП. Також в контексті реалізації заходів з укріплення оборони було зосереджено увагу на розвитку досліджень та розробок, розвитку державної інфраструктури, розбудові кібербезпеці та співпраці з країнами-союзниками [10].

Також обговорюється питання щодо внесення змін до «Трьох принципів передачі оборонної техніки», які забороняють передачу летальної зброї третім країнам. Зокрема це стосується і тієї зброї, яка розробляється Японією за участі інших країн (в контексті війни в Україні мова йде, зокрема, про винищувачі, які є спільною розробкою Японії, Великобританії та Італії).

Нова безпекова ситуація, що склалася в регіоні, змусила японський уряд взяти курс і на активізацію співпраці в межах вже існуючих союзів.

По-перше, безпековий союз зі США повернув своє стратегічне значення, яке було послаблене після завершення холодної війни та розвалу СРСР. Потягом тривалого часу основна увага приділялася економічним аспектам співпраці, сьогодні ж акценти знову зміщуються на військову складову. Підтримка американської позиції щодо Росії та долучення до антиросійських санкцій є свідченням намагання Японії більш активно брати участь у цьому партнерстві. Тим паче, що в умовах внесення до Стратегії національної безпеки пункту про контрудар та превентивні дії, Японія має змогу активніше та на більш рівноправних правах залучатися до розбудови спільної колективної системи протиповітряної та протиракетної оборони [7].

По-друге, акцентується увага на розбудову співпраці з країнами Індо-Тихоокеанського регіону. Так, 20 березня 2023 року Фуміо Кісида представив нову «Концепцію вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» (FOIP), яка передбачала подальший розвиток співпраці з країнами-однодумцями через різноманітні структури, зокрема японсько-американський союз, Австралійсько-Індійське партнерство (Quad), двосторонні альянси Японії з провідними країнами регіону: Австралією, Південною Кореєю, Філіппінами, В'єтнамом. Треба зазначити, що після початку російського вторгнення в Україну, Японія переглянула договори про співпрацю в сфері безпеки з більшістю цих країн: Австралія – «Спільна декларація про співпрацю в сфері безпеки» 2007 року (переглянута в жовтні 2022 року); Південна Корея – заява про «Трьохстороннє партнерство США, Японії та Південної Кореї в Індо-Тихоокеанському регіоні» (листопад 2022 року); В'єтнам – міністерська структура 2+2, перша зустріч якої відбулася в квітні 2022 року; Індія – міністерська структура 2+2 (створена у 2019 році),

у квітні 2023 року в рамках візиту Фуміо Кісида в Індію підтверджено «Спеціальне стратегічне глобальне партнерство».

Запропонована «Концепція вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» включала не лише традиційну економічну співпрацю та спільні економічні проекти, але й безпосередньо питання, пов'язані з миром та безпекою. В FOIP можна виділити чотири основні пункти: просування принципів миру та процвітання; розв'язання проблем в Індо-Тихоокеанському регіоні; побудова багаторівневих зав'язків; розширення зусиль щодо забезпечення безпеки та безпечного використання моря та повітря (що передбачало допомогу в сфері морської безпеки збройним силам та іншим організаціям країн однодумців). Треба зазначити, що співпраця Японії з цими країнами в сфері безпеки перш за все ґрунтується на необхідності протистояти посиленню впливу Китаю в регіоні та перешкодити потенційній китайській територіальній експансії [9].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, повномасштабне російське вторгнення в Україну вплинуло на безпекову ситуацію у всіх регіонах світу, збільшивши загальний рівень нестабільності. Виникнення прецеденту в міжнародній практиці щодо порушення статус-кво та здійснення спроби зміни територіального устрою силовим методом, з одного боку, сприяло активізації країн, які ставлять перед собою мету змінити існуючий міжнародний режим військовим шляхом та посилити свої позиції в регіоні та світі – у Східній Азії формується трикутник загроз регіональній безпеці у вигляді КНР, КНДР та РФ. В іншого боку, активізація викликів регіональній безпеці стимулює еволюцію безпекової стратегії тих країн, які традиційно дотримуватися пацифістської політики та орієнтувалися, перш за все, на економічну співпрацю, ігноруючи політичні та геополітичні фактори, до яких ми відносимо Японію. На сьогодні можна говорити про те, що Японія взяла курс на розбудову власної оборонної сфери. Внесення до Стратегії національної безпеки пункту про можливість контрудару робило японські Сили самооборони ще на один крок ближче до перетворення на повноцінну армію. Підтримка, яку виказує даному курсу уряду суспільство, знову включає до порядку денного питання щодо внесення можливих змін до японської конституції та скасування пацифістської 9 статті, яка забороняє Японії мати армію.

Актуалізація питань, пов'язаних з регіональною безпекою, привела до розширення ініціатив Японії щодо співпраці з країнами-однодумцями в цьому напрямку, тому перспективним напрямком подальших досліджень ми вбачаємо вивчення особливостей співпраці Японія з країнами АТР в рамках існуючих структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаврилова Н., Іванець Т. Співпраця Японії та АСЕАН як складова економічної безпеки Південно-Східної Азії. «Гілея» (науковий вісник) : збірник наукових праць. 2012. №57. С. 666-670. URL: <https://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/2067/1/spivpratsia.pdf>
2. Хома Н. Зміни в політиці безпеки та оборони Японії 2022–2023 рр: аналіз змісту та чинників. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. №1(15). С.44-61. DOI 10.29038/2524-2679-2023-01-44-60
3. Японія надасть Україні додаткові 4,5 мільярда доларів допомоги й веде перемовини з Україною про можливе постачання засобів ППО. *Голос Америки*. 08.12.2023. URL: <https://www.holosameryky.com/a/yaponiya-nadast-ukraini-dodatkovu-dopomohu/7389641.html>
4. Brown J.D.J. The China Factor: Explaining Japan's Stance on Russia's Invasion of Ukraine. *Carnegie Politika*. 28.02.2023. URL: <https://carnegieendowment.org/politika/89156#:~:text=For%20one%2C%20Japanese%20society%2C%20which,other%20Ukrainian%20towns%20and%20cities>
5. Dominguez G. One year on, Ukraine war accelerating changes in Japan's defense posture. *The Japan Times*. 20.02.2023. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2023/02/20/national/russia-ukraine-war-japan-defense/>
6. Japan condemns Russian attack on Ukraine as shaking int'l order. *Kyodo News*. 24.02.2023. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/02/9cf5c8f99a31-japan-to-consider-natl-interest-in-shaping-ukraine-response-kishida.html>
7. Mahoney M. Japan's decisiveness toward Russia and Ukraine. *East Asia Forum*. 27.05.2022. URL: <https://www.eastasiaforum.org/2022/05/27/japans-decisiveness-toward-russia-and-ukraine/>
8. Meraner F.-L. R. Navigating Threats In The Indo-Pacific: Is Japan's New Security Strategy Feasible? *The Defence Horizon Journal*. 04.08.2023. URL: <https://www.thedefencehorizon.org/post/japan-security-strategy-indopacific-1>
9. Tokuchi Hideshi. Japan's New National Security Strategy and Contribution to a Networked Regional Security Architecture. *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*. 23.06.2023. URL: <https://www.csis.org/analysis/japans-new-national-security-strategy-and-contribution-networked-regional-security>
10. 西川 佳秀. 安全保障関連3文書改定と防衛政策の大転換. 一般社団法人 平和政策研究所. 2023. №259. URL: https://ippjapan.org/pdf/Opinion259_YNishikawa.pdf
11. 防衛省 自衛隊. *National Security Strategy of Japan*. 2022. URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/pdf/security_strategy_en.pdf